

CSOMA ZSIGMOND

„...fzu^ekseges-is volt erre nézve ily ko^enyvet
valaha Magyar nyelvén írni,...”¹
(Az első erdélyi, magyar nyelvű kertészeti könyv
Nadányi János református lelkésztől 1669-ből)

A 16-17. században Erdély ugyan még a késő reneszánsz, az ún. „virágos reneszánsz” éveit élte, de mindezt a hagyomány tiszteletében és fogságában. A modern fejlődés ugyanis a kertészeti szakirodalom tekintetében is még pár évtizedig váratott magára. Nadányi kertészeti szakkönyvfordítása is ezt mutatja. Nadányi János (kőrösnadányi, 1643–1707), református lelkész és tanár volt, 1643 körül Kőrös-Nadányban (Békés m.) született, és nagybátyja, Nadányi Miklós nógrádi főkapitány segítségével és támogatásával a leideni egyetemen tanult, és 1658-ban Utrechtben jogot hallgatott. Erdélybe visszaérkezve tanár lett, 1666-ban a nagyenyedi kollégiumban, zsidó nyelvet és logikát tanított. Tanítványai azonban nem voltak elégedettek vele durva bánásmódja és állítólagos hanyagsága miatt. Ideges természete tovább úzte, 1671-ben Nagyváradon lett tanár, majd 1703-ban Nagybajomba ment lelkésznek. Nagy szegénységben halt meg 1707-ben.²

¹ Nadányi János erdélyi református lelkész kevésbé ismert kertészeti szakkönyv fordításában fogalmazta meg ezt a gondolatot 1669-ben. Nadányi János 1669. Kerti dolgoknak le-írása. Négy könyvekben rendezett bé-foglaltatott: Mellyek ko^ezzu^el az első A KERTEKNEK Gondvifélesztés, ékeftítését, és fok rend-béli titkait mutattya elo^enkben: az harmadik kerti holmiknek orvos hafznait rendre írja ki: a negyedik a kerti holmiknek parajoknak, gyo^ekereknek, gyu^emo^elcso^eknek, fzo^elo^eknek, bornak és hufnak gyo^enyo^eru^eséges állapotban meg-tartáfoknak módgyát fejtegeti. Magyarra pedig fordítottak és fok helyeken továbbra-is értelmeffebben magyaráztattak. Kolozsvár. Technikai okokból az „ö” és „ü” értelmű „o” és felette „e”, illetve „u” és felette „e” betű helyett „o^e” és „u^e” karaktert, ugyanúgy, mint a hosszú „s” helyett „f” betűt használok, jelezve az eredeti szöveg betűhasználatát.

² Főbb munkái:

1. *Disputatio* Juridica De Jure Belli. Quam annexis Favente Deo Ter Opt. Max. Sub Praesidio... Pauli Voet... in ill. Academia Rheno-Trajectensi... Publice eruditorum disquisitioni subijcit... Ad diem 30. Junii... Traj. ad Rhenum. MDCLVIII.

2. *Disputatio* Juridica De Justitia et Jure Nona. Quae est de Principum Constitutionibus. Quas... Sub Praesidio... Pauli Voet... Publice ventilandum proponit... Ad diem 8 Decembris... Ultrajecti. MDCLVIII.

3. *Disputatio* Juridica De Jure Pacis, Quam... Sub Praesidio... Alberti Russi... Publicae eruditorum disquisitioni subijcit... Die 17. Januarij... Lugduni Batavorum, 1660.

4. *Florus Hungaricus*. Sive Rerum Hungaricarum Ab ipso exordio ad Ignatium Leopoldum deductarum Compendium... Amstelodami, MDCLXIII. Ez a történeti munkája tette ismertté a nevét, ami angol fordításban is megjelent. A 17. századi magyar historiográfia külhoni vonulatát Inchofer Menyhért, Nadányi János és Otrokócsi Fóris Ferenc alkotta. Nyugat-Európában olyan törekvések fogalmazódtak meg ekkor, amelyek az eddig elszigetelt történetírást szervezvéssé és egyetemessé tették, a mai értelemben vett tudományos módszerek kidolgozásával. A kutatás tárgyában, mikéntjében gyökeres

Nadányi János magyar nyelvű kertészeti, kerti virágokkal foglalkozó könyvfordítása 1669-ben jelent meg. A reneszánsz időszakban született, kertészeti és orvosi kert témájú könyveket és szerzőt fordított magyarra. Ezt feladatul Bornemisza Anna fejedelemtől, I. Apafi Mihály, erdélyi fejedelem feleségétől kapta, akinek rokona is volt. Nyugat-európai diák korában nem érdeklődött a kertészet és a természettudományok iránt, elsősorban a történeti, valamint a teológiai munkák érdekelték. Mindezt be is vallotta a kertészeti könyve előszavában, hogy a németországi tartózkodása idején nem az volt a célja, hogy a kertészet tudományában elmerüljön. De a hivatkozott ókori szerzők és orvosdoktorok munkáiban megbízott, ők egyféle garanciát, mondhatnánk túlzott garanciát is jelentettek számára.³ Meg is fogalmazta és papírra is vetette, „...én-is merem mondani ku^olso^o ... kert ékeffé-gére s'holmi betegeskedések ellen való job ko^onyvet ennél Magyar Orf^ozágunkban Orvos Doctorok s'patikák nem igen vadnak:”, ezért is tartotta szükségesnek a könyv lefordítását és megjelentetését magyar nyelven. „...f^oz^okeges-is volt erre nézve ily ko^onyvet valaha Magyar nyelven írni,...” – mint ki is hangsúlyozta.⁴

A könyv fordítása során jött rá, hogy mennyi terminológiai hiány, nehézkesség adódott, illetve a tájékozatlansága milyen nagymértékben nehezíti a könyv magyarra fordítását. Meg is jegyezte tapasztalatai alapján: „...Mennyi munkával esetet pedig ez ko^onyvnek fordítáfa, ebben az Orf^ozágban igen kevés ember itilbeti-meg egyéb, hanem a ki meg-gondollya, az igen ko^oz-bef^ozédben ritkán forgot itlévő, s dictionáriomban-is fel nem találhatot f^ozoknak fokaságát, és az ki vagy egy, vagy két közepé táján valo levelét, s néhol néhol rythmufokkal-is a mint itt vagy máfut fordítani kezd.”⁵ Valóban sokat küszködhetett, hiszen 526 oldalas monumentális könyvének tartalomjegyzéke is imponáló téma és részletgazdagságról árulkodik. Az első könyv a (virágos)kert készítésével, hasznával, a vetemény előkészítésével, a (virágmag)vetés és az ápolás munkáival, eszközeivel, és igen részletesen a növényvédelem kérdéseivel foglalkozik mintegy 39 oldalon. A második könyvrésze, fordítása a kerti veteményekkel (úgy, mint a salátával, káposztával, petrezselyemmel, céklával, vad salátával, endíviával, a spárgával, a sóskával, a macskatövissel, a hagymákkal (pór-, fok- és vereshagymával), a kabakosokkal (tök, uborka, dinnye), a kerti articsókával foglalkozott.⁶ Természetesen a kerti virágokat is említette (rózsát, liliomot, violát, de a fűszernövényeket sem hagyta ki, így a köményt, a bazsalikomot, a zsályát, a levendulát, a majorannát, az ürmet a nem fűszerekként használt eper, szeder és a ribizli mellett.⁷

fordulat állt be: a humanisták politikatörténeti iránya helyébe ugyanis a szigorú forráskritikán alapuló egyháztörténet lépett. A reformáció nagy fegyverténye az eredeti kútfők programszerű felkutatása és alapos bírálata volt, mert így a skolasztikus tekintélytisztelést száműzték a tudomány eszköztárából.

5. *Kerti dolgoknak le-írása.* Négy könyvben rendszeren bé-foglaltatott... Colosvarot. 1669.

³ Nadányi János 1669. 4.

⁴ I.m. 5.

⁵ I.m. 5.

⁶ I.m. 42-90.

⁷ I.m. 90-119.

A harmadik könyvrészben a gyümölcsfákkal foglalkozott, az oltási módokat, az alma, a körte, a birsalma, a cseresznye, a Barack, a naspolya, a berkenye, a dió, a mandula, a pomogránát (gránátalma), sőt a citrom, a narancs, a fügefafa, az olajfa, valamint a bodza termesztését ismertette részletekbe menően.⁸ Érdekes, hogy a napraforgót, mint újvilági növényt is említette és leírta hasznát.⁹ Az oltásról szóló részben a könyv fordítója az eredeti reneszánsz szerzőt követve sok ókori mezőgazdasági szerző véleményét tolmácsolta. (Vergilius, Columella, Plinius, Palladius, Petrus Crescentius, Pontanus).¹⁰ Egy érdekességre is figyelhetnek a mai olvasói. Már a reneszánsz szerzőnek, Mizaldnak (Mizaldus) is feltűnt a 16. század második felében, majd pedig a fordító erdélyi lelkésznek is, hogy a gyümölcsfa oltások tekintetében az ókori szerzők sokszor egymásnak is ellentmondóan nyilatkoztak.

Nadányi könyvfordításában a 262. oldaltól, Mizald (Mizaldus) által feldolgozott Asklepios „Alexikepus”: Orvoskert – c. munkáját dolgozta be, a *Kerti dolgok leírásába*. Ebben a fejezet részben ismét és erőteljesen a növények orvosi hasznait említette, ugyanúgy, mint Mizald másik könyvéből, amely az utolsó fordítást jelzi az erdélyi lelkész könyvében „*A Kerti gyümölcsöknek, parajoknak, gyökereknek, fűveknek...*” címmel. Ez a rész a szőlő-borleírást-fordítást mutatja részletesen a nagy könyvfordításában.¹¹

Nadányi János, aki körül számos botrányos jelenetnek lehettek szemtanúi erdélyi kortársai (a tanítási-oktatási módszerei és a tanárkollégáihoz való rossz emberi viszonya miatt, érdes modora révén), mentegetőzve kéri a fejedelemtől, hogy ne őt gyalázzák a könyvért, hanem fogadják ezt így el, amíg valaki jobbat nem ír. Valószínű a fordítás közben jött rá, hogy az a könyv, amin fordítóként dolgozott, nem a legújabb, legértékesebb, a legmodernebb, legtanulságosabb. Bornemisza Annának ugyanis, a későbbi szakácskönyv fordítójának¹², a 16. századi Mizald kertészeti könyvek lefordíttatására meghatalmazást adó fejedelemtől, a könyvekre Gilanyi Gergely hívta fel a figyelmét. Gilanyi (Ghillányi, Gillanj) Erdélyben Teleki Mihály előtt a fejedelmi tized főárendátora volt, Apafi fejedelem sógora.¹³ A főárendátor feladata a fejedelemtől tizedszedés megszervezése és végrehajtása volt. A vagyonos főárendátor becses könyvtárral is rendelkezett, ismerhette Mizald könyvét, nem véletlen, hogy ezt alapműként javasolta a fejedelmi udvarban. Mindezek alapján vállalta az erdélyi fejedelem felesége a fordíttatás és a kiadás költségeit, megbízva Európát járt rokonát, Nadányi Jánost a könyv magyarra fordításával. A fordító, a

⁸ I.m. 119-196.

⁹ I.m. 12. és 373.

¹⁰ I.m. 196-223.

¹¹ I.m. 489-492, 495-526.

¹² Max Rumpolt 16. századi szakácskönyvét fordíttatta le Keszei Jánossal, amely szakácskönyv 1680-ban meg is jelent.

¹³ Ezt az azonosítást Tüdősné Simon Kingának köszönöm. Vö. még: KÁZMÉR Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV-XVII. század*. Bp. 402., „...fölyyeb meg irtam Gillanj Gergely Fő Arendator.” SZABÓ T. Attila *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. IV. Bukarest. 1984. Főárendátor címszó.

kertészkedéshez nem értő lelkész mentegetőzött ugyan, hogy hivatkozásokat nem használt, de „...*az Deák fűt-is belé írtam,*...”, mint említette, mert a fordítás nehézsége és a virágok nevei, a szaknyelvi „...*micsonda fűnek.*” említése, a neveiknek visszaadása, azonosítása így is sok feladatot rótt rá, és a jegyzeteléssel még terjedősebbé vált volna a fordítása. Kérte is a fejedelemtől, hogy oltalmazza könyvét az igaztalan támadásoktól, így a szerzőt-fordítót is védje meg.

A könyve előszavát 1669. január 29-én Nagyenyeden fejezte be, de Kolozsvárt jelent meg Nadányi könyvnyi vastagságú fordítása. Epés epilógusként külön oldalra szedelve írta a könyv elején: „*Nem minden olvasó, s' balgatonak tevezem, Nem minden olvasó, s' balló tezik nekem.*” A kész fordítást az év május 5-én adhatta át a nyomdának négy hónapi fordítás után,¹⁴ azzal az óhajjal, hogy a könyve mielőbb megjelenhessen, illetve a diplomáciai kötélzáncot járó Erdélyben, a fejedelemtől és az ország, mint írta: „...*ex baza továbbra-is meg-tarthafisék: s' gyarapodhafisék, és orfűágoftul csendef-ségben valo megmaradáft reménlhefsűnk.*”¹⁵

A fordítással ugyan négy hónap alatt készen volt Fogarasban, de a fordítás megkezdése elhúzódott, Bornemisza Anna ugyanis 1666-ban adta rá a megbízatást. Lehetséges, hogy Lippay János 1664-ben, majd 1667-ben megjelent *Posoni kert*-je, amit valószínűleg nem rögtön, hanem kis lemaradással vettek tudomásul Erdélyben, lassíthatta a Nadányi-féle kertészeti könyv megjelenését. A korábbi nyomdában ugyanis majd két évig állt a könyv kinyomtatása. A fordító erdélyi lelkész meg is fogalmazta, mintegy nyomatékot adva fordításának, hogy – ha esetleg Lippay kertész könyvét ismernék is – Erdélyben is legyen egy kiadvány, ami a szép és illatos virágokat termesztő gazdálkodási területtel, ággal foglalkozik: „...*adgya Isten hogy ily közőnséges jora valo könyvnek valóságos hafűnat-is a mi Orfűágunkban tapafűtalhaffuk. Noha ugyan vadnak itt nem kevés dolgok, a' mellyek magamnak-is nem igen teveznek, mint afféle Pápiftai babonához fűköt ember irt, fok helyeken afféle dolgokat, mellek nem természetzi dolgok lévén minden okofság kivu^l lenni lácűzanak...*”, mert a babonáságot a református lelkész fordító igyekezett kihagyni és a protestáns célszerűséget, ésszerűséget helyezte előtérbe.¹⁶ Természetesen neveket nem ír, de Mizald majd egy évszázaddal korábban írt könyvére és benne a sok ókori szerzőre gondolhatott, ugyanúgy, mint Lippay Jánosra, a jezsuita nagy konkurensre, kerti szakkönyvet megjelentetőre is. Bár Lippay könyvei (1664, 1667) – nyugodtan mondhatjuk – viszonylag kevés babonás, megmagyarázhatatlan természeti jelenséget említettek.

De ki volt a könyvek eredeti szerzője, akinek műveit az erdélyi fejedelmi udvarban ajánlották, aki nagyhatású kertészeti szakkönyveket írt, amit megjelenésük után száz évvel is érdemesnek láttak magyar fordításban kiadni? Antonius Mizaldus (vagy Anton Mizald, Anton Mizauld) a 16. század második felének sikeres és elismert francia szerzője volt, akinek több könyve jelent meg, a kor divatos témá-

¹⁴ Nadányi János i.m. 526.

¹⁵ I.m. 7.

¹⁶ I.m. 4.

jának számító orvosi kertek, a virágok, a gyógyfüvek, a kertészkedés és a szőlő-bor gyógyhatásairól.

Mizald (Mizauld) (1520–1578) francia orvos, botanikus és csillagjós „természetvizsgáló” kertészeti-(gyógy)növény könyvei Nadányi János fordításában 1669-ben Kolozsvárott jelent meg Veresegyházi Szentyel Mihály műhelyében, aki 1668 körül állt az akkor már évek óta szünetelő Heltai-féle kolozsvári tipográfia élére.

A reneszánsz bőrkötésű kis könyvek, önállóan, majd pedig egybefűzve és egybekötve jelentek meg, a sikert jelentő ismételt kiadásokban. 1560-ban jelent meg Lutetiae-ben a *Secretorum Agri Enchiridion Primum, Hortorum ...*-című könyve, majd ugyanebben az évben a *De Hortensium Arborum Insitione Opusculum...*-című.¹⁷ 1574-ben jelent meg az orvosi könyvecskéje a termések, gyümölcsök, gyökerek, bogyók, szőlők, borok gyógyhatásáról, amit latinról németre fordított és Bázelen megjelentetett a bártfai Georg Henisch.¹⁸ Ez kisebb volt ugyan, mint az 1575-ben kiadott 125 oldalas könyvecske, amely már pl. a 43. oldalon kezdett a borok gyógyhatásával foglalkozni. Egy másik példányt összekötöttek az *Artztgarten. Von Kreutern...*-című évszám nélkülivel, míg, az *Artztbüchlin...*1577-es kiadású, kapcsos bőrkötésű és gerincű, reneszánsz nyomott mintájú, díszes kötetként látott napvilágot.¹⁹ 1574-ben Bázelen jelent meg a *Neuhundert Gedächtnuß würdige Geheimnuß und Wunderwerck. Von mancherley Kreutern /Metallen/ Thieren, Vögeln und anderern naturlichen Kunsten und Historien...*-című könyvecskéje, mindenféle természettudománnyal foglalkozva, amely 1582-ben újra kiadásra került.²⁰ 1575-ben, majd hamarosan 1577-ben is megjelent az „*Artztgarten. Von Kreutern so in den Gärten gemeinlich wachsen und wie man durch diefelbigen allerhand Kranckheiten und gebräuchen leichtlich, heilen sol*”²¹-című újabb könyve fordítása. Nem véletlen, hogy Erdélyben is, mint a kertészeti témájú könyvek szerzője, rögtön előtérbe került, amikor Bornemisza Anna, talán a kertészet fontosságát és jövedelemtermelő képességét felismerve, az erdélyi kertészeti szaktudás emelése érdekében éppen Mizald munkáinak lefordíttatására gondolhatott, bár valószínű ő nem, vagy alig ismerhette a könyveket.²² Ugyanis akkor láthatta volna, hogy a középkori ismeretanyagot konzerváló művekről van szó, amikkel egyféle modernebb és korszerűbb gazdálkodási célt nem lehet elérni.

A könyv fordítása érdekes részletekkel gyarapíthatta a mű olvasóját. Mizald ugyanis, néha-néha, alkalmilag kiszól, kikacsint az olvasóhoz, amit a könyv fordítója természetesen hűségesen le is fordított. Így pl. a gyümölcsök leírásánál, az

¹⁷ OSZK Ant. 5589 és Ant. 5589/2 raktári számon.

¹⁸ Artztbüchlin. Neume unnd wunderbare weiß begreiffed wie man allerhand frucht, / gärten kreuter / wurzel / beer und trauben artznen föll daß man diefelb zum purgieren moße brauchen. Auch ein fchoene weißt und Kunft mancherley wein zumachen / fämt einer erzehlung ettlicher geartzneten wein / fo für allerhand Kranckheiten nutzlich fein. OSZK RMK. III. 635.

¹⁹ OSZK RMK. III. 660.

²⁰ OSZK RMK. III. 637., 1582-es kiadása: OSZK RMK. III. 711 a.

²¹ OSZK RMK. III. 645., 1577-es kiadása: OSZK RMK. III. 660.

²² Vö: CsOMA Zsigmond, *Késő reneszánsz, kora újkori kertek és borok Erdélyben*. Szerk: Estók János. Bp. 2009. Magyar Mezőgazdasági Múzeum és az Agroinform Kiadó és Nyomda kiadása. 256. oldal.

egészségre gyakorolt hasznosságuknál, az ókori szerzők idézésénél is.²³ A könyv nyomdása ugyanis a nyomtató ívek teljes kihasználása miatt kérte Mizaldot, hogy hirtelenjében írjon még pár oldalt. Kapóra jött Mizaldnak, Johann Langius Rajnamenti orvos, a sajtok egészségre gyakorolt hatásáról írt elmélkedése, amit kommentárral elküldött a kiadónak. Az olvasónak pedig barátságos (tegező) viszonyban megmagyarázta, hogyan került most váratlanul a kerti-virágos könyv lapjaira a sajt, mint nem odaillő témaként a könyv lapjai közé.²⁴

Nadányi a könyvfordítás végén Mizald alapján a gyógyborokat is ismertette. Először a testet gyengén tisztító, alvás, méreg ellen ható borokat, majd a betegségek ellen ajánlottakat. Javasolt a szüretben ún. orvosbort készíttetni, majd a görög Florentinus borreceptjeit ismertette. (Rózsa és kaporbort, kapotnyak-, csombor-, kömény-, borostyán-, dió-, petrezselyem-, balhafűbort, ugyanúgy, mint ruta-, izsóp-, üröm-, kakukkfű-, méhfűbort. Catotól a borkészítést illetve a hasindításra, vizeletindításra, csípőcsont fájdalomra ellen, vérhas és májfájdalom, giliszta ellen, nehéz gyomorműködésre, emésztési nehézség ellen ajánlotta a gyógyító hatású borokat. Dioscoridestől a rózsás, az izsópos, méhfüves, ürmös, sebfüves, kapotnyakos, zsályás, gránátalmás, gyógyborokat említette. Villanovai Arnoldtól²⁵ pedig a fenti füves borokat, és magzatelhajtó, szülésre előkészítő, kőnemzés elleni borokat írta le a szél, a hurut, a nehéz lehelet elleni borként. De orcapirosító, arcráncatlanító, látásjavító borokat is ajánlott az orvosságok mustba való áztatása mellett.

Mizald bár bedolgozta és erőteljesen épített az ókori, nagynevű szerzők munkáira, mint igazi késő reneszánsz természetvizsgáló és szakkönyvíró, azért néha, ritkán kételyeket is megfogalmazott, és kiszólva az olvasónak a korábbi szerzőket enyhe kritikával illette. Forráskritikai érzékét csillantja fel egy pillanatra, amikor pl. Crescentius 12-13. századi megfigyeléseinél a gyümölcsoltásról hitetlenkedve azt írta: *„...Ezeket írja Crescentius Péter a' ki az Oltáfrul igen kereftűl koful, és zurzavar modon írt, a' mint az olvafo efzébe veheti. Melyben femmit el nem akartam változtatni, vagy befzédére vagy egézfden ki-mondott fzxavára nézve, noba fok helyeken illetlen és nevetségre méltó: mivel ez a dolog cziffrázáfnak, hanem tanitáfnak okáért irattatik. Sok dolgok léfznek itt nyilván a' mellyek nem Davuft vagy Dáciai embert kívánnak, hanem Oedipuft vagy Go°ro°gorfzággit, mellyet tulajdonits a' meg-vefztegetett példámnak, melybuc1 ezer fzxorul fzxora le-írtam.”*²⁶

Mind ezután a Mizaldot fordító és vele egyetértő Nadányi kisebb betűnagyságban, más betűtípussal szedelve, odaírta a saját epés megjegyzését, véleményét is, Mizald elmarasztaló sorai alá: *„A mi Magyar fordítását illeti igyekeztem bolond fzxavait helyeffen le-irni, de terminusfit nébul még Antiprifcianus is alig értbette valna-meg, mely*

²³ Nadányi János 1669. 227-228, vagy 249.

²⁴ I.m. 249. *„...a' könyv-nyomtatónak el-küldöttem hogy hafznodra ki-adgya.”*

²⁵ Villanovanus, Arnoldus alkímista, 1235-ben Willanovában (Katalónia) született. Filozófiai és gyógyszerészeti tanulmányai után Párizsba menekült és aranycsinálóként működött. 1312-ben hajótörés következtében halt meg.

²⁶ I.m. 220-221.

*mia' ennekem hat annyi munkám volt véle mint akar mely részével e' Könyvnek a' hol igaz Deák fõzõval élnek az Auctorok.*²⁷ Valószínű Nadányi is érezte, hogy Mizald kertészeti könyvei – és így összefűzve méginkább érezhette – vontatottak, nehezen olvashatók, netalán a kor igényének már nem is megfelelőek. Nem véletlen, hogy csak 75 darabot nyomtak ki a könyvből, ami nem csak a kiadás költségeivel magyarázható.

Nadányi a könyvfordításával ugyan híven teljesítette Bornemisza Anna megbízását, de ekkorra már a korszerűtlen, a történelem kereke által továbbgördült Mizald-könyvek magyarul való megjelentetésével konzerválódott az ókori szerzők nem egy idejétmúlt véleménye, amelyeket így ismét és továbbra is beemelt a mindennapok világába. Persze a fordítás szövegűsége a gazdálkodáshoz, a (virág)kertészkedéshez nem értő, az után nem érdeklődő erdélyi református lelkészt kötötte a szöveghez, de akik kiválasztották a könyvet fordításra, kétségtelen jóindulattal és jóhiszeműséggel, sőt megrendelést is adtak, azok nem érzékelték, hogy a gazdálkodás megváltozott, és már a racionálisabb, életszerűbb könyvek, akár kalendáriumok, csíziók, vagy, mint pl. Lippay János magyar nyelvű kertészeti szakkönyve iránt nyílt meg az érdeklődés. Lippay könyve és Nadányi könyvfordítása ég és föld volt, össze sem egyeztethető, talán csak abban, hogy mindkettő a (virág)kertészet 17. századi magyarnyelvű szakirodalmát, választékát növelte. Lippay gyakorlatias, saját megfigyelésein, európai kitekintéssel rendelkező írást tett az asztalra, ami alapján virágot termesztetni, kertészkedni-termelni, gazdálkodni lehetett.

Erdélyben felismerték az ilyen jellegű szakkönyv hiányát, azonban egy idejétmúlt, az ókori gyökerekig visszanyúló, nem modern, nem racionális, nem gazdálkodásközpontú könyv fordításával próbálkoztak. Így ez a könyv inkább – úgy mondhatnánk - könyvkülönlegességgé vált, ugyanakkor Lippayét Erdélyben is használták a gyakorlati, kertészeti munkáknál a nemesi udvarházakban. Lippay kertészeti könyve, kritikusabb, frissebb, összehasonlítóbb és korszerűbb volt Nadányi János erdélyi kertészeti szakkönyvfordításával szemben.

Lippay saját tapasztalatai, a hazai gyakorlati ismeretek friss halmazát jelentette, így győzhette le a már korszerűtlen gazdálkodási ismereteket jelentő, az ókortól azokat összegyűjtő és a késő reneszánszkori Erdélyben még mindig példának ajánló szakíró-fordító református lelkész munkásságát.

²⁷ Uo.

Abstract

*The lack of Hungarian horticultural literature was sorely felt in the 17th-century Transylvania; therefore Princess Anna Bornemisza, wife of Prince Mihály Apafi of Transylvania, commissioned János Nadányi (1643–1707), teacher and pastor, to compose a useable translation on the basis of the relevant late Renaissance literature. Although Nadányi finished his work in about four months, it was published only in 1669; the author felt forced to apologize in advance, probably because he had noticed during the translation process that his sources were not quite up to date. Nadányi's compilation was based on the works of the renowned late-16th-century French physician and botanist Antoine Mizauld (1520–1578), entitled *Secretorum Agri Enchiridion Primum* and *De Hortensium Arborum Insitione Opusculum*, and several other tractates on the medicinal usage of wines and herbs. Although Mizauld's œuvre was well-known and interesting, it was hardly more than a typical Renaissance composition based mostly on antique authors, even if not without any critical sense. Viewed from Transylvania, these books may have seemed quite modern at the moment; yet a book on the same subject, that of János Lippay, published in the royal Hungary, was far more apt for practical use.*

*The translator had not been interested in the science of horticulture previously; he had to rely on the antique authorities. On top of that, he had to struggle with the insufficiency of the Hungarian botanical terminology, almost non-existent in those days. In the first part, he only adapted Mizauld's books, but in the next stage of the work, he had recourse also to Asklepios Alexikepus' *Medicinal Garden*, another similar work with a strong interest in the medicinal use of the herbage; while the last unit of Nadányi's book was based on Mizauld's other tome on viticulture. At the end of his book, Nadányi discussed the medicinal wines too.*